

Sławomira Tomaszewska, Donat Kęska

ZOONIMIA GMINY BUCZEK W WOJEWÓDZTWIE SIERADZKIM

Gmina Buczek znajduje się we wschodniej części woj. sieradzkiego. Przed wprowadzeniem nowego podziału administracyjnego kraju w 1975 r. teren ten należał do pow. łaskiego w woj. łódzkim. Pod względem dialektalnym jest to obszar krzyżujących się wpływów wielkopolskich, małopolskich i mazowieckich¹. Przywoływane nazwy, zapisywane fonetycznie, pozwalają na obserwację pewnych cech gwarowych, obecnych na terenie woj. sieradzkiego, takich jak np. mazurzenie, konsekwentne tylko wśród przedstawicieli najstarszego pokolenia, podobnie jak realizowanie *a* pochylonego jako *o*, oddawanie kontynuantów *ē* przez *i*, *y*, sporadyczna labializacja nagłosowego *o*-, zwężenie, niekiedy rozszerzenie artykulacji samogłosek w sąsiedztwie półotwartych itp. Prócz tego w nazwach występuje regionalne upodobnienie *n* do *k* na granicy morfemów, realizacja fonemu *ż* jako *u* niezgłoskotwórczego oraz powszechne także w polszczyźnie ogólnej upodobnienie pod względem dźwięczności w grupach spółgłoskowych, czy dwufonemowa artykulacja kontynuantów staropolskich nosówek przed zwartymi i afrykatami.

Nie wszystkie cechy gwarowe w zanotowanych nazwach są konsekwentnie realizowane, ponieważ materiał uzyskano w drodze wywiadu z przedstawicielami różnych pokoleń, u których stopień zachowania gwary jest zróżnicowany. Stąd obecność form obocznych.

Materiał zoonomastyczny zebrano w 1982 r. w 7 wsiach należących do gminy Buczek, a mianowicie: w Buczku (dalej w tekście

¹ Por. M. Kamińska, *Gwary Polski centralnej*, Wrocław 1968, s. 7; K. Dejna, *Z zagadnień podziału dialektalnego Polski*, "Rozprawy Komisji Językowej ŁTN" 1966, t. XII, s. 17-18.

skrót B), Bachorzynie (Ba), Brodni (Br), Czestkowie (Cz), Gucinie (G), Luciejowie (L) i Woli Buczkowskiej (WB). W wyniku eksploracji terenowej uzyskano nazwy własne krów, koni, owiec, psów, kotów i kur.

Nazwy w obrębie gatunków poklasyfikowane są dwustopniowo – najpierw formalnie, a potem semantycznie.

1. NAZWY KRÓW

1. Nazwy prymarne

a. Odimienne

α) od imion pełnych: *Alma* ← schorw., szw. *Alma* 'Amelia'² Ba4³, Br2, Cz, WB3; *Kora* ← ang., bułg., schorw. *Kora*, holend. *Cora* 'Korynna'⁴ Br3; *Matylda* Br;

β) od imion zdrobniałych lub spieszczonych: *Baśka* B2, Br2, Cz, L4; *Flora* B2, Br, Cz; *Jagoda* ← *Jadwiga*⁵ Ba, Br2, Cz2, L; *Lotka* ← *Lodka* ← *Leokadia*, krowa wyhodowana z okazji posagu dla córki Leokadii, Cz; *Magda* B, Br2, Cz.

Jak widać, krowy bardzo rzadko noszą imiona kobiece. Jest to zapewne zwyczaj stosunkowo niedawny (może stuletni), co sugerowałby materiał pochodzący z XVII-XVIII w., zawierający wyłącznie nazwy odapelatywne⁶. Problem wygląda podobnie na terenie całej Słowiańszczyzny; zwróciła na to uwagę Wanda Budziszewska, która objaśniła genezę zjawiska następująco: "dawniej nie dawano zwierzętom imion świętych uważając, że nie godzi się tak czynić, po-

² Nie udało się ustalić, czy imię krowy nie powstało przez skojarzenie z taką samą nazwą odmiany ziemniaków uprawianej na tym terenie. Identyczne zawołanie krowy w Ziemi Chełmińsko-Dobrzyńskiej notuje H. Puk-Bugałska, *Zawołania zwierząt domowych w Ziemi Chełmińsko-Dobrzyńskiej*, "Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego WSP Gdańsk" 1962, z. 2, s. 177-200, a także nowy *Słownik gwar polskich*, t. 1, z. 2, Wrocław 1981.

³ Lokalizacja składa się z symbolu nazwy wsi i cyfry bądź liczby określającej częstotliwość występowania.

⁴ Być może jest to nazwa odapelatywna.

⁵ Nie udało się ustalić, czy nazwa nie ma związku z ap. jagoda.

⁶ Por. np.: J. Zborowski, *Nazwy krów w XVIII w.*, "Lud" 1922, XXI, s. 56-60; S. Pawlik, *Nazwy krów w początkach XVIII w.*, "Lud" 1922, XXI, s. 203-209; W. Matlakowski, *O nazwach krów. Na podstawie*

nieważ zwierzę nie ma duszy"⁷. Wprawdzie Witold Taszycki wskazuje na związki między staropolskimi imionami kobiet i krów, ale są to imiona typu *Dziwula, Sobota, Śniegula, Czarnucha* itp., a więc niechrześcijańskie⁸;

g) od imion literackich i filmowych bohaterów zwierzęcych: *Mała* - od imienia pszczołki, bohaterki telewizyjnego filmu dla dzieci, Br4, Cz, WB2.

b. Odapelatywne

α) od cechy zewnętrznej:

- od koloru sierści: *Boyo* - biała lub biała z ciemnym podkładem, jakby przybrudzona B4, Ba3, Br3, Cz2, G4, L2, WB3; *Cervuno* B3, Ba2, Br3, Cz4, L2, WB3; *Corno* B4, Ba5, Br4, Cz7, G2, L4, WB6; *Graniato* - niejednolicie ubarwiona, najczęściej czarno-biała⁹ B2, Ba4, Cz5, G4, L4, WB2; *Uadato* B6, Ba8, Br6, Cz2, G3, WB7; *Raba* ≠ ap. *raby*¹⁰ 'pstury, cętkowany niejednolitej barwy', Br; *Śivo* - o sierści białoszarej B4, Ba5, Br2, G3, L, WB2;

- od innych cech zewnętrznych: *Gwazda* - z gwiazdą na czole B2 Cz2; *Uyso* - z białą plamą na czole, B2, Ba3, Cz, G2, L3, WB4; *Piękno* - ładna, zgrabna, Br.

Takie same zawołania krów związane z wyglądem zwierzęcia występują też i w innych rejonach kraju, np. w Ziemi Chełmińsko-Dobrzyńskiej notowano nazwy: *Biała, Czerwona, Graniata, Łaciata, Siwa, Łysa*¹¹, na Gdańskim Powieściu - *Biała, Czarna, Graniata, Si-*

rękopisu z zeszłego wieku, "Lud" 1889, III, s. 901-906; R. Zawiliński, *Nazwy krów i wołów*, "Wiśła" 1890, IV, s. 459-461; S. Warchoła, *Nazwy własne krów w kilku zabytkach rękopiśmiennych małopolskich z końca XVII i XVIII wieku*, "Onomastica" 1961, VII, s. 327-351; J. Bubał, *Nazwy zwierząt domowych z terenu Sądeckizny w dokumencie z końca XVII wieku*, "Rocznik Sądecki" 1974-1977 (1979), XV/XVI, s. 391-403.

⁷ Por. W. Budziszewska, *Z bułgarskich imion własnych zwierząt domowych (na tle porównawczym)*, "Z polskich studiów slawistycznych", Ser. 5, Językoznawstwo, Warszawa 1978, s. 463-468.

⁸ Por. W. Taszycki, *Polskie nazwy osobowe*, Warszawa 1924, s. 7.

⁹ *Graniaty*, na określenie maści niejednolitej, jest w zasadzie wyrazem tylko mazowieckim. W Sieradzkim występuje niewątpliwie pod wpływem Mazowsza. Por. A. Zaręba, *Nazwy barw w dialektach i historii języka polskiego*, Wrocław 1954, s. 56-57.

¹⁰ *Raby* jest dziś jedynie wyrazem gwarowym i to dość rzadkim, nieznanym współczesnej polszczyźnie kulturalnej. Postać fonetyczna wyrazu wskazuje na jego nierodźlme pochodzenie. Por. tamże, s. 72.

¹¹ Por. P. Uk-Bugałska, op. cit.

wa¹², w Małopolsce - *Lysa*¹³, pod Tomaszowem Lubelskim - *Czarna*, *Czerwona*, *Łaciata*, *Lysa*¹⁴ itd. Są to z całą pewnością nazwy własne. Trudno jest, rzecz jasna, w tym, jak i w każdym podobnym przypadku dokładnie ustalić moment, w którym nazwa pospolita zaczyna pełnić funkcję nazwy własnej. O tym, że już mamy do czynienia z przeniesieniem apelatywu na grunt onomastyki świadczy głównie częstotliwość używania wyrazu właśnie w funkcji nazwy własnej. Wskazuje na to kontekst i niejednokrotnie konsytuacja;

β) od cechy wewnętrznej: *Dobro* - spokojna, posłuszna, B, Br, Cz; *Miyo* - krowa lubiana przez właścicieli, B, Br, WB2;

γ) od wieku zwierzęcia: *Muodo* - dla odróżnienia od krowy, po której została wyhodowana, B, Ba2, Br3, G, L3; *Staro* B3, Ba2, Br4, Cz, G, L2, WB2;

δ) od charakterystycznych zachowań: *Fryga* - ruchliwa, niespokojna, Br, L, WB; *Granda* - niespokojna, gwałtowna, Br, Cz; *Latwica* - ciągle biega po pastwisku, Br;

ε) od nazw ze świata roślinnego: *Bera* 'odmiana gruszy', B, Br2, G2;

ζ) od różnych innych apelatywów: *Arka* B, L; *Bańka* B2, Ba, Br, Cz.

2. Nazwy sekundarne

a. Z sufiksem -ka

Formant *-ka* najczęściej tworzy nazwy, które, informując o wyglądzie zwierzęcia, wskazują jednocześnie na stopień pokrewieństwa z krową określonej maści, np. *Cervunka* - wyhodowana po krowie maści czerwonej, Ba2, Br3, Cz, L, WB2; *Grańatka* - potomek krowy maści biało-czarnej, B2, Ba, Cz, G, L2, WB; *Udatka* - wyhodowana po krowie białej w czarne łaty, B, Ba2, Br, Cz, G, WB2. Nazwy te nie są tworami zleksykalizowanymi, ponieważ młode krowy są takiej samej maści, jak ich matki.

¹² Por. H. G ó r n o w i c z, *Zoonimia Powiśla Gdańskiego*, "Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego" 1973, Prace Językoznawcze 2, s. 41-55.

¹³ Por. M. K u c a ł a, *Porównawczy słownik trzech wsi małopolskich*, Wrocław 1957, s. 334.

¹⁴ Por. S. W a r c h o ł, *Znaczenie dialektologii w badaniach z zakresu zoonimii*, "Acta Universitatis Lodzensis", Folia Linguistica 1986, 12, s. 202.

Analogicznie do powyższych utworzona jest nazwa *Miuka* - krowa wyhodowana po *Miśej*, B, Br, WB.

Formant *-ka* występuje również w odczasownikowej nazwie *Lot-ka* 4 ap. gw. *latać* 'biegać'; zawołanie takie ma krowa, która ciągle biega po pastwisku, B, Cz.

Suf. *-ka* ma też onomatopeiczne, pieszczotliwe zawołanie *Mecka* B3, Ba2, Br, Cz2, G2, L, WB3.

b. Z sufiksem *-ucha*

Staruxa - dla odróżnienia w gospodarstwie dwu lub trzech starszych krów, B, Ba2, Br, WB2; *Śivuxa* - dla odróżnienia od *Siwej* w tym samym gospodarstwie; nazwa powiązana jednocześnie z wyglądem zwierzęcia, G.

Formacje z *-ucha* notowano już w XVII-XVIII w. na terenie Małopolski¹⁵, natomiast współcześnie również na Ziemi Chełmińsko-Dobrzyńskiej, Gdańskim Powiślu i Mazowszu¹⁶. Formant *-ucha* jest jednym z najczęściej używanych dla tworzenia nazw krów nie tylko w Małopolsce, ale w ogóle w zachodniej Słowiańszczyźnie¹⁷.

c. Z sufiksem *-ioha*

Formant *-ioha*, podobnie jak *-ucha*, bardzo często ma funkcję odróżniającą osobniki o takim samym umaszczeniu, np.: *Bełioha* - dla odróżnienia od *Białej*, B, Ba2, Br, Cz, G2, L3, WB; *Cornioha* - dla odróżnienia od *Czarnej* w tym samym stadzie, B, Ba2, Br2, Cz, G2, L, WB3; *Granioha* - dla odróżnienia od *Graniatej*, B, Ba, Cz2, G3, L2, WB.

Suf. *-ioha* zawiera też nazwa o podstawie czasownikowej, określająca sposób zachowania się zwierzęcia: *Božioha* - bodzie inne krowy, Br3, Cz2, G, L.

¹⁵ Por. W a r c h o ł, *Nazwy własne krów...*, s. 340; Z b o r o w s k i op. cit., s. 57-60; B u b a k, op. cit., s. 392, 394, 398-400.

¹⁶ Por. P u k-B u g a l s k a, op. cit., s. 183; G ó r n o w i c z, op. cit., s. 45; W. C y r a n, *Tendencje słowotwórcze w gwarach polskich*, tódź 1977, s. 90-91.

¹⁷ Por. B. L i n d e r t, *Formanty używane do tworzenia nazw zwierząt i ptactwa domowego w językach zachodniosłowiańskich*, "Slavia Occidentalis" 1980, t. XXXVII, s. 62.

Nazwy krów z *-ioha* notowane są w XVII-XIX w. na terenie Małopolski¹⁸, współcześnie zaś w wielu gwarach małopolskich, wielkopolskich i mazowieckich¹⁹.

d. Z sufiksem *-ula*

Nazwy z tym sufiksem nawiązują do koloru sierści lub wzorzystości maści: *Cornula* B9, Ba8, Br4, L3, WB2; *Granula* - krowa graniasta, czarno-biała, Ba, Cz2, G, WB3; *Krasula* - krowa krasa, tj. pstra, najczęściej czarno-biała lub biało-czerwona, B4, Ba3, Br7, Cz5, G3, L4, WB5; *Łysula* - krowa z łysem, tj. czołem innej maści, najczęściej z białą plamą na czole, B4, Ba5, Br9, Cz7, G4, L6, WB4; *Śivula* B2, Ba3, Br5, Cz3.

Formant *-ula* uważany jest od dawna za najbardziej charakterystyczny dla nazw krów pochodzących z Małopolski. Świadczą o tym już XVII-wieczne zabytki²⁰. Współcześnie zasięg występowania formacji z *-ula* jest znacznie większy, ponieważ obejmuje także Wielkopolskę, Mazowsze i Śląsk²¹. Na Śląsku i Podhalu jest wyraźnym nawiązaniem do takiego samego formantu tworzącego żeńskie nazwy stopni pokrewieństwa²². Dawniej zaś tworzył też, przeważnie w zachodniej i południowej Słowiańszczyźnie, żeńskie imiona kobiece typu *Czarnula*, *Grubula*, *Dobruła*²³. Współcześnie wśród zachodnich Słowian jest jednym z najczęściej wykorzystywanych formantów do tworzenia nazw własnych krów²⁴, choć, jak twierdzi

¹⁸ Por. Warchoń, *Nazwy własne...*, s. 334; Bubak, *op. cit.*, s. 394, 397; Zborowski, *op. cit.*, s. 58-59; Zawiliński, *op. cit.*, s. 459.

¹⁹ Por. Cyran, *op. cit.*, s. 104-105.

²⁰ Por. Warchoń, *Nazwy własne...*, s. 330-332; P. Galas, *Nazwy krów z przyrostkiem -ula w pow. bocheńskim*, [w:] *Symbolae philologicae in honorem V. Taszycki*, Wrocław 1968, s. 85; Bubak, *op. cit.*, s. 393-399; Zborowski, *op. cit.*, s. 56-60; Pawlik, *op. cit.*, s. 203-209; Zawiliński, *op. cit.*, s. 459-461.

²¹ Por. Cyran, *op. cit.*, s. 91-93; Puk-Bugałska, *op. cit.*, s. 183; H. Kęsik, *Onomastyka rejonu Tucholi*, "Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego WSP Gdańsk", 1962, z. 2, s. 254.

²² Por. F. Pluta, *Dialekt głogówecki*, cz. II, *Słowotwórstwo, fleksja, teksty gwarowe*, Wrocław 1964, s. 48-49; R. Grzegorzczkowska, *Zarys słowotwórstwa polskiego. Słowotwórstwo opisowe*, Warszawa 1981, s. 51.

²³ Por. M. Karpluk, *Słowiańskie imiona kobiece*, Wrocław 1961, s. 114-116.

²⁴ Por. Lindert, *op. cit.*, s. 62.

Piotr Galas, "przyrostek *-ula* mimo swej popularności, jest obecnie procentowo rzadszy, niż był w XVII, XVIII i początkach XX w."²⁵, o czym świadczą różne spisy nazw krów.

e. Z sufiksem *-ioa*

be'ioa - krowa biała lub biaława, B2, Cz, G, L2. Formant pełni funkcję odróżniającą podobnie umaszczone osobniki w tym samym stadzie.

Krowom w gminie Buczek stosunkowo rzadko nadaje się imiona tworzone od nazw własnych, przeważająca większość bowiem ma podstawę apelatywną. Zupełnie inaczej jest natomiast w okolicach Sztumu, gdzie Hubert Górnowicz notował zdecydowaną przewagę zawołań prymarnych odimiennych²⁶.

Bogactwo nazw krów w badanej gminie woj. sieradzkiego nie jest zbyt wielkie - zanotowano tu tylko 47 leksemów. Jeśli chodzi o strukturę, to przeważają nazwy prymarne nad sekundarnymi. Derywaty również nie są zbyt różnicowane, ponieważ w głównej mierze składają się z nazw tworzonych formantami *-ula*, *-ucha*²⁷, *-iocha* i mało zoonomastycznie wyspecjalizowanym *-ka*. W porównaniu z nazwami krów występującymi na innych terenach owarowych Polski ilość tworzących je formantów przedstawia się tu dość skromnie. Są to struktury na ogół stereotypowe.

Wśród nazw odapelatywnych najczęściej powtarzają się te, które mają związek z wyglądem zwierzęcia, a więc barwą jego sierści, czy też wzorzystością desenu. W zebranych materiale obserwujemy pewną przewagę tego typu nazw sekundarnych nad prymarnymi. Odwrotnie wygląda to w Ziemi Chełmińsko-Dobrzyńskiej, w Sztumskim, na Kurpiowszczyźnie oraz na terenie wschodniej Lubelszczyzny²⁸. Tak więc materiał nasz potwierdza opinię Stefana Warchoła, iż "w Polsce centralnej przeważają pod tym względem

²⁵ Por. G a l a s, *op. cit.*, s. 88.

²⁶ Por. H. G ó r n o w i c z, *Zawołania zwierząt domowych w Sztumskim, "Onomastica" 1959, V, z. 2, s. 456-457.*

²⁷ Formanty *-ucha*, *-ula*, także *-ocha* są najczęściej wykorzystywane do tworzenia nazw krów w krajach zachodniostowiańskich, por. L i n d e r t, *op. cit.*, s. 62.

²⁸ Por. P u k - B u g a l s k a, *op. cit.*, s. 183; G ó r n o w i c z, *Zawołania zwierząt...*, s. 462; W a r c h o ł, *Znaczenie dialektologii...*

nazwy derywowane²⁹. Są one także jedną z charakterystycznych cech nazewnictwa małopolskiego.

Ciekawe jest, iż w zebranych materiale brak nazw z motywacją temporalną, tzn. imion pochodnych od dni tygodnia, miesiąca, pory dnia, wskazujących na czas narodzin zwierzęcia. W Polsce nazwy te były małopolskie i - jak przypuszcza W. Budziszewska - prawdopodobnie przyniesione z falą kolonizacji wołoskiej³⁰. Występowanie takich nazw w Małopolsce dawniej i obecnie potwierdzają wymieniane tu już wielokrotnie opracowania, a także monografia Jana Bystronia *Etnografia Polski*³¹.

Brak również w naszym materiale zawołań komponowanych typu *Krzywy Róg*, które, aczkolwiek sporadycznie, notowane są jednak w okolicach Tucholi i w Ziemi Chełmińsko-Dobrzyńskiej³².

II. NAZWY KONI

1. Nazwy prymarne

a. Odimienne

α) od imion pełnych: *Filip* B, Cz7, *Morcin* Ba, Cz, G, L2;

β) od imion zdrobniałych lub spieszczonych: *Baśa* B, Ba, Br, Cz2, G, L2, WB2; *Baśka*³³ B, Ba, Br, Cz, G, L2, WB2; *Jusek* Cz; *Kajtek* Br, Cz, L2; *Kaśa* B, Ba, Br, Cz2, L2; *Kaśka* B, Br, Cz; *Kuba* B, Cz2, G, L; *Maśek* B, Ba2; Br, Cz2, L3; WB2; *Mośek* ≠ *Mojżesz* B, Br, Cz; *Voitek* B, Ba2, Cz2.

Koniom dość często nadaje się imiona ludzkie. Stanowią one przeszło 11% wszystkich zanotowanych nazw koni w gminie Buczek. Jak piszą Jan Bubak i Aleksander Wilkoń, "jest to fakt godny podkreślenia, ponieważ tego rodzaju form nie spotyka się w nazewnictwie innych zwierząt domowych na wsi. Zjawisko to należy tłuma-

²⁹ W a r c h o ł, *Znaczenie dialektologii...*

³⁰ Por. B u d z i s z e w s k a, *op. cit.*, s. 468.

³¹ J. B y s t r o Ń, *Etnografia Polski*, Poznań 1947, s. 67.

³² Por. K ę s i k, *op. cit.*, s. 254; P u k-B u g a l s k a, *op. cit.*, s. 183.

³³ Imię pieszczotliwe, nadawane zarówno klaczom jak i koniom w różnych regionach Polski, por. *Słownik gwar polskich*, t. I, z. 3, Wrocław 1982.

czyć szczególną rolę konia w gospodarstwie wiejskim, stąd wyjątkowy obyczaj nadawania temu zwierzęciu imienia człowieka, co w wypadku innych zwierząt uważane byłoby za niestosowne"³⁴. Z autorami tego stwierdzenia trudno się całkowicie zgodzić, ponieważ przeczy mu przytaczane wyżej nazewnictwo krów, a także materiał dotyczący nazw własnych owiec, psów i kotów, zawarty w dalszej części pracy. Również S. Warchoń w okolicach Tomaszowa Lubelskiego notował zawołania krów równe imionom żeńskim stwierdzając iż wprawdzie "nie są one liczne, niemniej jednak świadczą wyraźnie o panującej tendencji do używania imion własnych osobowych w funkcji nazw krów"³⁵.

Natomiast koniom w Sieradzkim już prawie sto lat temu nadawano imiona "Maciek, Kavin, Kaśka, Józin, Zuzia, a najczęściej imiona lub nazwiska właścicieli, od których były kupione"³⁶. Także nasi najstarsi informatorzy twierdzili, że krowy, które pasali w dzieciństwie, nosiły już imiona ludzkie;

γ) od imion literackich i filmowych bohaterów zwierzęcych: *Jantar* B, *Krulewio* Cz - nazwy koni z filmów telewizyjnych; *Lotno* - tytułowa bohaterka utworu Wojciecha Żukrowskiego, B, Ba, Cz, L2; *Łysak* - bohater opowiadania Gustawa Morcinka *Łysak z pokładu Idy*; nazwa konia z białą plamą na czole, B, Ba2, Br, Cz2, WB.

b. Odapelatywne

α) od cechy zewnętrznej:

- od koloru sierści: *Bużan* - maści płowej, beżowej, żółtawej, B, Ba, Br2, Cz, G; *Corny* || *Čorný* B, Ba, Br2, Cz; *Čisavo* - maści kasztanowatej, czerwonej, B, Ba2, Cz3, G; *Cygan* - czarnej, Cz, G, WB; *Głado* - o sierści ciemnobrązowej z czarną grzywą i takimże ogonem, B7, Ba7, Br8, Cz11, G6, L10, WB9; *Głady* B4, Ba8, Br7, Cz11, G5, L6, WB7; *Karo* - klacz czarna, B3, Ba4, Br4, Cz7, G2, L6, WB6; *Kary* B3, Ba6, Br4, Cz6, G4, L5, WB2; *Kaśton* B8, Ba10, Br5, Cz8, G4, L3, WB7; *Myska* - klacz koloru mysiego, szarawego, B, Ba, L2; *Śivo* B3, Ba3, Br3, Cz5, G2, L5, WB4; *Śi-*

³⁴ Por. J. B u b a k, A. W i l k o ń, Z problematyki nazw własnych koni, "Język Polski" 1969, XLIX, s. 294-295.

³⁵ Por. W a r c h o ń, Znaczenie dialektologii...

³⁶ Por. I. P i a t k o w s k a, Z życia ludu wiejskiego w ziemi sieradzkiej, "Wiśła" 1889, III, s. 515 (przedruk z "Kaliszanina" 1887).

vy B3, Ba4, Br4, Cz5, G3, L4, WB3. Takie nazwy maści końskich obcego pochodzenia, jak *butany*, *kary* czy *kasstan* jeszcze w XVI w. nie były w Polsce znane³⁷, natomiast już w XVI-wiecznych źródłach występuje określenie maści *Mysaka*³⁸. Z czasem tego rodzaju określenia apelatywne zaczęły pełnić funkcję nazw własnych;

- od innych cech zewnętrznych: *Lalka* - ładna, zgrabna, B, Ba2, Cz, WB; *Żaba* - niezgrabnie stawia nogi, ma ciężki chód, Cz; *Ściana* - klacz z białą podłużną plamą na czole, B2, Ba, Br, Cz3, G2, L4;

β) od charakterystycznych zachowań: *Wixer* - szybki, B, Ba, Cz;

γ) od różnych innych apelatywów: *Alaś* B, L; *Alga* B, Ba; *Grom* B3, Cz2; *Grot* B2, Ba, Cz.

2. Nazwy sekundarne

a. Z sufiksem -ek

Bużanek B, Ba, Br, Cz2, G, L2, WB; *Misek* B, Ba, Br, Cz2, G, L2, WB3; *Śivek* B4, Ba3, Br3, Cz5, G4, L6, WB7.

b. Z sufiksem -ka

Bużanka B, L2, WB; *Kaśtanka* B6, Ba8, Br4, Cz7, G9, L10, WB7, *Miska* B, Ba2, Br, Cz3, L4; *Śifka* B2, Ba3, Br2, Cz4, G3, L4, WB5.

c. Z sufiksem -osz

Gładoś B, Ba, WB.

Z przytoczonego wyżej materiału wynika, że konie w gminie Buczek częściej noszą nazwy prymarne (ok. 70%) niż derywowane. Podobną prawidłowość dostrzegli także Jan Bubak i Aleksander Wilkoń, Hubert Górnowicz, Halina Puk-Bugalska oraz Stefan Warchoł³⁹. We

³⁷ Por. W. Kuraszkiewicz, *Nazwy maści końskich dziś i w 1539 r. Ćwiczenia słownikowe*, "Język Polski" 1949, XXIX, s. 153.

³⁸ Por. S. Urbanińczyk, *O maściach końskich i archiwach*, "Język Polski" 1950, XXX, s. 283.

³⁹ Por. Bubak, Wilkoń, *op. cit.*, s. 295; Górnowicz, *Zawołania zwierząt...*, s. 462; tenże, *Zoonimia Powiśla...*, s. 43, Puk-Bugalska, *op. cit.*, s. 183; Warchoł, *Znaczenie dialektologii...*

wszystkich tych opracowaniach liczba formantów tworzących nazwy koni jest bardzo uboga, ograniczona do zaledwie kilku. Na terenie całej Polski pospolite są nazwy z suf. *-ka* i *-ek*, prócz tego używane są także sufiksy *-as*, *-uś*, *-osz* i sporadycznie inne.

Imię konia nawiązujące do nazwy maści ma zawsze ścisły związek z rzeczywistym wyglądem zwierzęcia. Brak jest więc nazw zlekasykalizowanych.

W gminie Buczek nie występują także dwuczłonowe nazwy koni, jak np. *Sucho Ewa*, notowana przez H. Górnowicza⁴⁰.

Podsumowując dotychczasowe ustalenia, należy stwierdzić, że krowy i konie w Sieradzkim nazywane są podobnie jak i w innych regionach Polski. Jednakże zasób środków słowotwórczych służących do tego celu jest tu uboższy. Trzeba jednak pamiętać, że materiał nasz dotyczy tylko jednej gminy. Jest zatem wprawdzie nie mały, ale nie wystarczający do pełnego porównania z bogatym materiałem historycznym i współczesnym pochodzącym np. z terenu szeroko pojętej Małopolski.

III. NAZWY OWIEC

1. Nazwy prymarne

a. Odimienne

α) od imion: *Bartek* Ba, Br, Cz; *Ela* G, L2; *Karołinka* Ba.

β) od nazw etnicznych: *Gurołka* - przywieziona z gór, Ba.

b. Odapelatywne

od cechy zewnętrznej:

α) - od koloru sierści: *Bąka* || *Bojo* B4, Ba6, Br5, Cz7, G3, L5, WB5; *Corno* || *Čarno* || *Čorno* || *Čarna* B3, Ba7, Br5, Cz4, G4, L5, WB3; *Mużynka* - owca z czarną, lśniąca sierścią, Ba, Br, G; *Śara* || *Šaro* Ba2, Br; *Śnieška* || *Šniška* - owca ze śnieżnobiałą sierścią, B, Ba3, Br2, Cz2, L2, WB3; *Złota* || *Zkoto* - owca z sierścią koloru złotawego, G2, L;

- od innych cech zewnętrznych: *Góostka* - owca z jaśniejszą

⁴⁰ W a r c h o ł, Zoonimia Powiśla... s. 43.

planą na czole, B, Ba3, Cz2; *Rożek* || *Rużek* - owca z małymi rożkami, Br, Cz; *Veyenka* || *Veyynka* - owca z miękką sierścią, B, Cz; *Vyučka* || *Vyučka* - owca z miękką, puszystą sierścią, Ba;

β) od wieku zwierzęcia: *Myodo* - imię to odróżnia owcę od jej matki hodowanej w tym samym gospodarstwie, B3, Cz, L2, WB4;

γ) od nazw ras owiec: *Merynos* || *Marynos* Br, Cz2, WB3;

δ) od charakterystycznych zawołań na owce: *Baśa* B4, Ba4, Br3, Cz7, G6, L5, WB5; *Baśka* B3, Ba4, Br4, Cz3, G2, L5, WB3; *Baża* Ba4, Br5, G3; *Berka* Ba2, G. Zawołania na owce, takie jak *baś*, *baśta*, *baśka*, *baś*, *bazia* znane są w Polsce od XVII w.⁴¹ Występują one na terenie niemal całego kraju, poza Warmią i Mazurami. Do zachodniej Słowiańszczyzny zawołanie to w postaci *baśka* zostało zapożyczone z języka tureckiego przez medium rosyjskie (por. tur. *baś* 'głowa', ros. *baśka* 'głowa zwierzęcia lub ryby')⁴². Natomiast zawołanie *ber*, *bera*, *berka* jest najbardziej rozpowszechnione "w dialektach czeskich właściwych, gdzie koresponduje z nazwą *beran* 'baran'. [...] *Ber*, *bereska* występuje w dialektach południoworosyjskich. W języku tureckim (osmańskim) *beri* jest przywołaniem owiec, *bere* to 'owca, jagnię', *bāran* 'baran'".⁴³

ε) od nazw ze świata zwierzęcego: *Ożenek* || *Jożenek* - nazwa barana, G.

2. Nazwy sekundarne

a. Z sufiksem *-icha*

Sufiks *-icha*, dodawany do podstawy określającej kolor sierści, zarezerwowany jest dla najstarszych owiec w stadzie: *Bełiχa* Br2, Cz3, WB2.

⁴¹ Por. S. B. Linde, *Słownik języka polskiego*, t. I, Lwów 1854, s. v.; A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 1970, s. 17; *Słownik języka Adama Mickiewicza*, t. I, Wrocław 1962, s. v.

⁴² Por. E. Siatkowska, *Zachodniosłowiańskie zawołania na zwierzęta (stan obecny, funkcje historyczne, stosunek do systemu językowego)*, Warszawa 1976, s. 36-37.

⁴³ *Ibidem*, s. 38-39.

b. Z sufiksem *-ucha*

Sufiks ten pełni podobną funkcję jak *-icha* (por. wyżej):
Beluxa Ba2, Br2, G; *Čarnuxa* || *Čornuxa* || *Cornuxa* B2, Ba, Br3, Cz;
Staruxa - im. najstarszej owcy w stadzie, często dającej początek hodowli w danym gospodarstwie, B, Cz2, WB.

c. Z sufiksami *-ula*, *-ulka*

Carnula || *Čornula* || *Cornula* B2, Ba4, Br5, Cz4, G3; *Čarnulka* || *Car-nulka* || *Cornulka* B2, Ba4, Br4, Cz3, G5, WB3. Obydwie nazwy utworzone od koloru sierści zwierzęcia.

d. Z różnymi innymi sufiksami

-ka: *Złotka* - owca z żółtawą sierścią, wyhodowana po matce im. *Złota*, G;

-etka: *Čapetka* - im. utworzone od charakterystycznego sposobu chodzenia, człapania, Ba;

-ynka: *Śnieżynka* - owca ze śnieżnobiałą sierścią, Cz, WB;

-uchma: *Bašuxna* - nazwa pieszczotliwa od zawołania na owce *baś*, *basia*, B3, Br6, Cz4, L5, WB7;

-as: *Bekas* - im. barana $\neq$ ap. *beczeć*, nazwa onomatopieczna, B, Cz, G;

-alska: *Trykałska* $\neq$ ap. *trykać*, im. owcy lubiącej bóść, trykać inne, G.

Wśród wyżej przedstawionych nazw owiec zdecydowanie przeważają prymarne nad sekundarnymi. Większość tych nazw ma związek z wyglądem bądź zachowaniem zwierzęcia. Obserwujemy więc tu zjawisko podobne, jak przy nazywaniu krów i koni. Powiązanie z nazwami krów uwidacznia się także w wykorzystywaniu jednakowych sufiksów (*-icha*, *-ucha*, *-ula*) dla tworzenia derywowanych nazw obydwu gatunków. Pewna różnica polega tylko na zakresie ich użycia, ponieważ w nazwach owiec suf. *-icha*, *-ucha*, dodawane do podstaw określających wygląd, służą do oznaczania wyłącznie starszych osobników.

IV. NAZWY KUR

1. Nazwy prymarne

a. Odimienne

Odimienną nazwę *Napoleon* nosi tylko jeden kogut w Częstokowie. Należy on do rasy lilipuciej.

b. Odapelatywne

α) od cechy zewnętrznej (koloru upierzenia): *Boyo* B8, Ba9, Br7, Cz9, G6, L11, WB12; *Čorno* || *Corno* B9, Ba8, Br11, Cz13, G8, L13, WB14; *Jažymbato* - kura z piórami różnego koloru, B9, Ba11, Br13, Cz12, L15, WB16; *Kuropatfa* - kura z upierzeniem podobnym do kuropatwy, Ba, G; *Popelato* - im. kury z piórami koloru popiołu drzewnego, B2, Ba6, Cz4, L5, WB3; *Petro* - kura z różnobarwnym, pstrym upierzeniem, B7, Br5, Cz4, G3, L7; *Petrokato* 'j. w.' B3, Ba3, Cz5, G2, L5, WB4; *Rudo* - im. kury z upierzeniem brudnoczerwonym lub żółto-czerwonym, Ba7, Cz9, L7; *Vrona* || *Vruna* - im. czarnej kury, B, Cz, L; *Žuuto* Cz, G;

β) od charakterystycznych zachowań: *Fryga* - zwinna, szybka, B, Ba, L; *Kfoka* - im. kury, która po zniesieniu kilkunastu jaj ma ochotę je wysiadywać; zazwyczaj jednak do tego się nie dopuszcza, a kurczęta kupuje się w wylęgarni, B2, Ba7, Br4, Cz7, G3, L9, WB5; *Kuma* - im. kury, która często gdać, gada jak kuma, L, WB; *Maruda* - powolna i opieszła, Cz; *Potnik* - im. koguta, który często rozgrzebuje grządki w ogródku, Cz; *Voiook* - kogut awanturniczy, skłonny do ustawicznych walk, Cz;

γ) od wieku zwierzęcia: *Staro* - im. najstarszej kury w stadzie, B3, Br2, Cz4, G3, L2;

δ) od nazw ras kur: *Karmazyn* - im. koguta, B3, Cz5, G2, WB4; *Lekorm* - im. koguta, B, Ba2, Br4, Cz3, G2, L, WB; *Saseke* - im. koguta, B2, Cz3, G3, L4, WB; *Želononuška* - im. kury utworzone od nazwy rasy, wskazujące jednocześnie na jedną z cech zewnętrznych, Cz2, L;

ε) od innych apelatywów: *Bapda* - im. kury będącej własnością babci, Ba; *Kukuryk* - im. koguta; nazwa onomatopieczna, B, Cz2, G.

2. Nazwy sekundarne

a. Z sufiksem -ak

Łobok - im. koguta, który w obronie kur goni i dziobie dzieci, B, Cz, WB.

b. Z sufiksem -ka

Bauka || *Bouka* - kura z białym upierzeniem, B2, Ba2, Br, Cz, G, L2, WB3; *Ćipka* - od zawołania na kury *cip, cip*, B9, Ba1, Br14, Cz12, G14, L17, WB17; *Ćudurytka* ≡ ap. *ciuciurytać* 'o kurze: wydawać głos *ciur, ciur*', Ba, Cz2; *Čornopurka* || *Cornopurka* - im. kury z czarnym upierzeniem, B2, Br2, Cz3; *Čubatka* || *Cubatka* - kura z piórami w kształcie czubka na głowie, B2, Ba2, Cz3, WB4; *Łobatka* - im. kury, która dziobie i zaczepia inne, B4, Ba2, Br3, G2, L; *Gdačka* || *Gdocka* - im. kury, która stale gdacze, B3, Br, Cz2, WB4; *Jażymbatka* B3, Ba4, Br5, Cz3, G2, L4, WB3; *Karmazyńka* Br5, Cz2, G, L4; *Kokoška* - im. młodej kury, która pierwsza w stadzie zaczęła znosić jaja, B2, Ba4, Br3, Cz4; *Liliputka* - im. kury rasy lilipucie lub w ogóle kury małej i drobnej, Ba4, Br5, Cz3; *Napoleuonka* || *Napoleuonka* 'jw.', Cz3, G2; *Psotka* ≡ ap. *psocić*, Ba, Cz2; *Petrokatka* - kura różnobarwnie upierzona, B3, Ba4, Cz7, G2, L5, WB6; *Rutka* ≡ ap. *rudy*, Cz, L; *Srokatka* - kura z nakrapianym upierzeniem, B, Cz, L; *Śoduatka* - im. kury z ciemniejszym upierzeniem na grzbiecie i skrzydłach, B3, Ba2, Cz, G, L2, WB.

c. Z różnymi innymi sufiksami

-uchna: *Ćipuxna* - im. onomatopieczne, od zawołania na kury *cip cip*, pieszczotliwie, B2, Ba3, Br, Cz, G4, L3, WB6;

-uła: *Jażymbuła* - kura jarzębata; formant pełni funkcję różnicującą podobnie ubarwione osobniki, B2, Ba4, Br5, Cz4;

-ułka: *Jażymbułka* 'jw.'. Formant wyróżnia najmłodsze osobniki spośród podobnie upierzonych, B4, Ba6, Br8, Cz7, G4.

Kurom w gminie Buczek nazwy odimienne nadaje się wyjątkowo (*Napoleon* i *Napoleonka*). Jest to o tyle ciekawe zjawisko, że wszystkie inne zwierzęta w gospodarstwach domowych nazywa się imionami ludzkimi. Wprawdzie zanotowano przeszło 700 nazw kur, to jed-

nak należy zaznaczyć, że imiona nadaje się tylko tym ptakom, które pod jakimś względem wyróżniają się w stadzie. Przeważająca większość nazw ma związek z wyglądem, wiekiem, bądź zachowaniem zwierzęcia. Zaobserwowano również, że imiona mają kury hodowane przeważnie w gospodarstwach ludzi starszych.

V. NAZWY KOTÓW

1. Nazwy prymarne

a. Odimienne

α) od imion pełnych: *Agata* Br, Cz2; *Eliza* Cz; *Elsa* Ba; *Filip* B, Ba2, Cz; *Kasper* || *Kasper* Ba3, Cz2; *Mixa* Cz, G; *Rusa* 'Róża' B, Ba, Br, Cz, L;

β) od imion zdrobniałych lub spieszczonych: *Aśa* B2, Ba2, Br Cz; *Bartek* Cz; *Filipek* B, Ba, Cz; *Franek* B, Cz; *Kaj* 'Kajetan' Cz; *Madek* Cz; *Mikuś* B, Ba, Cz2; *Tośka* Cz, L; *Vacek* Cz; *Vicek* Cz; *Vikso* 'Wiktor' Cz;

γ) od imion bohaterów literackich i filmowych: *Bożefacy* - im. kota z programu telewizyjnego, Ba, Cz; *Filemon* - 'jw.', Cz; *Filus* - im. kota w utworze Marii Konopnickiej *Szkolne przygody Pimpusia Sadełko*, Ba, Cz; *Macuś* - im. bohatera z powieści Janusza Korczaka *Król Maciuś I*⁴⁴, B, Cz, L; *Pimpus* - im. kota w cytowanym wyżej utworze M. Konopnickiej, B, Ba, Br2, G; *Pankracek* - im. bohatera powieści Miry Jaworczakowej *Jacek, Wacek i Pankracek*, B, Cz, L; *Teofil* || *Teyofil* - im. kota z programu telewizyjnego, Ba2, G.

Imiona kotom najczęściej nadają dzieci. Ostatnia grupa nazw wyraziście ukazuje wpływ literatury dziecięcej i młodzieżowych programów telewizyjnych na kształtowanie nazewnictwa zwierzęcego.

b. Odapelatywne

α) od cechy zewnętrznej: *Kitka* - im. kotki z puszystym ogonkiem, Cz; *Kropka* - im. czarnej, małej kotki, B, Cz2; *Kuleśka* - im. małej i okrągłej kotki, wyglądem przypominającej kulę, Ba,

⁴⁴ Właśnie taką motywację imienia podawali właściciele kota.

Cz; *Uatka* - im. kotki białej z czarnymi łatkami, B, Br2, Cz, WB2; *Morus* - kot z sierścią brudnawego, szarego koloru, B, Ba, Cz; *Muška* - im. kotki czarnej i drobnej, Cz, G; *Mużyn* - im. czarnego kota, B, Ba, Br, Cz, G, L, WB2; *Myška* || *Myska* - kotka z sierścią mysiego koloru, B, Cz; *Pxeyka* - im. kotki małej i ruchliwej, L; *Předinek* - im. małego, czarnego kotka, który skulony przypomina przecinek, Ba; *Pušek* || *Pusek* - im. kota z puszystą sierścią, B2, Ba2, Cz2, L, WB3; *Rudy* B, Ba, Cz, G; *Tygrys* - im. kota z żółtą pręgowaną sierścią, Cz, L; *Žapka* - pieśzczotliwe imię małej kotki, B;

β) od charakterystycznych zachowań: *Buža* - im. kotki szybkiej, zwinnej, o gwałtownych odruchach, Ba; *Pecux* - im. kota lubiącego siedzieć przy plecach, B, Cz, WB2;

γ) od charakterystycznych zawołań na koty: *Kiđa* - od zawołania *kici, kici*, B2, Ba3, L; *Kiđa* - od zawołania *kizia, mizia*, B, Ba, Br, Cz2, G, L2, WB2; *Miđa* - od zawołania *kicia, micia*, B, Ba2, Br, Cz3, G3, L2, WB; *Mihi* - od zawołania *mi, mi*⁴⁵, B, Ba2, Cz.

Wszystkie nazwy tej grupy od dawna funkcjonują na terenie całego kraju jako charakterystyczne imiona kotów⁴⁶.

2. Nazwy sekundarne

a. Z sufiksem *-ek*

Filonek - zdr. literackiego imienia *Filon*, Cz2, G; *Filutek* ≡ ap. *figlować*; im. kota lubiącego się bawić, B, Ba3, Cz2, G; *Kracek* ≡ ap. gw. *kracaty* 'niezgrabny', Cz; *Mašek* - im. kota, który często miauczy, B, Br, Cz2, L, WB3; *Micek* - od zawołania *kici, mici*, B, Cz; *Morusek* - im. kota z sierścią brudnawego koloru, B, Cz2; *Mrayšek* || *Mrouček* ≡ ap. *mrauczeć* 'miauczeć' || *mruczeć*; im. kota, który często miauczy, B2, Cz2, G2, WB3; *Mrušek* || *Mrucek* - im. kota, który często mruczy, B2, Ba, Cz3, L2; *Uatek* - im. kota białego z czarnymi łatkami, B2, Br, Cz2, WB2; *Pimpek* ≡ im. boha-

⁴⁵ Zawołanie to jest często spotykane w Słowacji i w dialektach niemieckich; por. S i a t k o w s k a, op. cit., s. 72.

⁴⁶ Por. L i n d e, op. cit., s. v. *kić*; J. K a r t o w i c z, Słownik gwar polskich, t. II, Kraków 1901, s. v. *kci, kci, kizia*; F. S t a w s k i, Słownik etymologiczny języka polskiego, t. II, Kraków 1958, s. v. *ki-cia*.

tera literackiego *Pimpusia Sadełko*, B, Ba, Br, Cz, G, WB; *Puχatek* ≡ ap. *puchaty*; im. kota z puszystą sierścią, B, Br, Cz, L; *Śivek* - im. kota z sierścią szarawą, siwą, B, Cz.

b. Z sufiksem -ka

Xrwunka || *Krwunka* - im. kota mruczącego jakby ochrypłym głosem; nazwa onomatopeiczna, Ba; *Miśka* ≡ ap. *miś*, B, Ba, Br, Cz2; *Mru-čka* || *Mručka* - im. kotki, która stale mruczy, B, Ba, Cz2, L2; *Pso-tka* ≡ ap. *psocić*; im. kotki-urwisa, B, Br, Cz2, WB.

c. Z sufiksem -uś

Bambuś ≡ im. bohatera literackiego *Bambo*, Br, Cz, G; *Mau-żuś* || *Mauçuś* - im. kota, który często miauczy, B, Ba, Br, Cz, L2; *Mružuś* || *Mrucuś* - im. kota, który często mruczy, B2, Ba3, Br3, Cz2, G2, L3, WB4; *Šaruś* || *Saruś* - im. szarego kota, B2, Ba3, Cz2.

d. Z sufiksem -uch

Čornuχ || *Cornuχ* - im. czarnego kota, B, Ba, Cz; *Smoluχ* - im. białego kota, który często ma brudną, "usmoloną" sierść, B, Cz.

e. Z innymi sufiksami

-a: *Miśa* ≡ ap. *miś*, B2, Ba, Br2, Cz3, G2, L2, WB3;

-acz: *Puχac* || *Puχoc* ≡ ap. *puchaty*, *puszysty*; im. kota z puszystą sierścią; B, Ba, G.

Wszystkie derywaty na -ek, -ka, -uś są emocjonalnie dodatnio zabarwione. Formanty tworzące imiona kotów w Sieradzkiem powtarzają się i w innych regionach Polski⁴⁷. Jednak ogólnie rzecz biorąc, nazwy własne kotów częściej są proste niż derywowane.

⁴⁷ Por. G ó r n o w i c z, *Zawołania zwierząt...*, s. 461; t e n ż e, *Zoonimia Powiśla...*, s. 50-51; P u k - B u g a l s k a, op. cit., s. 190-192.

VI. NAZWY PSÓW

1. Nazwy prymarne

a. Odimienne

α) od imion pełnych: *Bałbina* Ba; *Elsa* - bułg., schorw., słowen., węg. 'Elisa', Ba; *Mordin* Ba; *Nora* - bułg., duń., fin., wł. 'Eleonora', B, Ba2, Br3, Cz2, L3, WB2; *Zyta* Ba;

β) od imion zdrobniałych lub spieszczonych: *Aga* B2, Ba3, Cz4; *Ala* Cz; *Bela* B, L; *Čarek* || *Carek* B, Ba, Cz; *Dora* B3, Ba4, Br2, Cz3, G2, L2, WB3; *Kajtek* B3, Ba4, Br4, Cz5, G3, WB3; *Karolinka* Ba; *Kuba* Ba, Cz;

γ) od imion postaci mitologicznych, historycznych, literackich i filmowych: *Amor* B, Ba2, Br, Cz2; *Amorek* B3, Ba2, Cz, L3; *Ares* Cz; *Aza* - imię Cyganki z *Chaty za wsią* Józefa Ignacego Kraszewskiego, B4, Ba6, Br6, Cz9, G3, L10, WB8; *Bambo* B, Br, G2, L; *Cezor* || *Cysor* B2, Ba3, Br, Cz2, G, L3, WB; *Dżana* B, Ba3, Br2, Cz2, WB2; *Leda* Ba; *Nero* || *Nyro* B2, Ba3, Br, Cz4, G2, L, WB; *Pucek* - im. psa w powieści Jana Grabowskiego *Puc, Bursztyn i goście*, Ba2, Br, Cz, L; *Tażan* B, Ba, Cz2, L; *Tumry* - im. Cygana z *Chaty za wsią* Józefa Ignacego Kraszewskiego, B, Cz;

δ) od imion literackich i filmowych bohaterów zwierzęcych: *As* - pies z *Elementarza*, B2, Ba3, Br5, Cz3, G2, L, WB4; *Cybil* - bohater polskiego serialu telewizyjnego, B, Ba3, Br2, Cz2, G, L2, WB2; *Čika* - im. bohaterki telewizyjnych opowieści rysunkowych Szymona Kobylińskiego, B, Ba, Cz; *Karusek*, *Karus* - bohater *Anielki* Bolesława Prusa, B2, Ba, Br3, Cz, G, L2, WB; *Lobo* - bohater filmowej *Legendy o wilku Lobo*, Cz; *Pucek* - im. psa w powieści Jana Grabowskiego *Puc, Bursztyn i goście*, Ba2, Br, Cz, L; *Saba* - pies z powieści Henryka Sienkiewicza *W pustyni i w puszczy*, Ba, Cz2; *Šarik* - bohater polskiego serialu telewizyjnego, B, Ba2, Br3, Cz2, G, L2, WB3;

ε) od nazw etnicznych: *Cygan* - im. psa kupionego od Cyganów, Ba;

ς) od nazw geograficznych: *Dunań* B, Ba, Cz.

b. Odapelatywne

α) od cechy zewnętrznej: *Bezuxy* - im. psa z odgryzionym uchem; Cz; *Bombel* - okrągły, gruby, pękaty, G; *Brudas* - zawsze brudny i zakurzony, L; *Bury* B, Ba2, Br2, Cz3, WB2; *Cygan* - czarny, B, Ba2, Br, Cz2, WB; *Grubas* Cz; *Kropka* - mała, czarna, Br, Cz; *Kuleśka* - mała, okrągła, B; *Uata*, *Uatka* - im. psa białego z ciemnymi łatami, B2, Ba4, G2, L, WB3; *Mauy* B; *Morus* - czarny, B2, Ba2, Br2, Cz3, G2, L3, WB3; *Muxa* - mała, czarna, B, Ba3, Br3, Cz4, G, L2, WB4; *Mużyn* - czarny, B, Ba, Br2, Cz2, L, WB2; *Pusek* || *Pušek* - im. psa z puszystą, lśniąca sierścią, Ba2, Cz; *Rudy* B, Ba, Br, Cz, G, L2, WB; *Żaba*, *Żabka* - mała, drobna, Cz, G; *Żuśek* - czarny, Cz;

β) od cechy wewnętrznej: *Ćapa* B2, Ba2, Br2, Cz3, G, L, WB3; *Xytrus* Br, L; *I'niux* G; *Mondry* L; *Nyrvus* G;

γ) od charakterystycznych zachowań: *Byyskavica* - szybka, gwałtowna, Ba; *Cukerek* - lubi cukierki, Ba; *Gauzan* - psotnik, lubi wyciągać na środek pokoju różne rzeczy, Cz; *Goniec* - bardzo szybki, B; *Xycel* - dokuczliwy, szkodnik, Ba; *Kantor* - im. psa, który często szczeka, Cz; *Muxa* - zła, dokuczliwa, B, Ba, Cz, L; *Pxeuka* - ruchliwa, nieduża, Cz; *Pecux* - lubi siedzieć przy piecu, Cz; *Vyndrovec* - pies lubiący włóczyć się, WB; *Vyndrovnik* 'jw.', L; *Vuucynga* 'jw.', L; *Żaryok* - im. psa, który je dużo i łapczywie, WB;

δ) od wieku zwierzęcia: *Stary* Cz;

ε) od nazw ras psów: *Bokser* Ba; *Đingo* B, Ba2, Br, Cz2, WB3, *Dok* Ba, Cz; *Legavac* Cz; *Uofčarek* || *Uofcarek* Ba, Cz; *Mops* Ba; *Pudel* Cz;

ζ) od nazw ze świata zwierzęcego: *Borčux* - gw. 'borsuk', Cz, G; *Dudek* L; *Gacek* G; *Mrufka* Cz; *Pšinka* Cz, G;

η) od nazw drogich kamieni: *Korał* Ba; *Perua*, *Pereuka* B4, Br3, Ba5, Cz5, G2, L3, WB5; *Rubin* B2, Ba2, Br, Cz; *Šafir* Ba, Cz;

θ) od innych apelatywów: *Reks* B3, Ba6, Br4, Cz5, G3, L4, WB4; *Figą* B, Ba, Cz; *Podżutek* - ktoś go podrzucił, G.

2. Nazwy sekundarne

a. Z sufiksem *-ka*

Fińka B, Ba, Br, Cz2; *Miśka* B, Ba2, Br2, Cz3, G, L3, WB2, por. *Misiek*, *Misiu*; *Psotka* B, Ba2, Cz2; *Ślepka* - ślepa na jedno oko, Cz.

b. Z sufiksem *-ek*

Azorek B4, Ba6, Br3, Cz4, G2, L7, WB6, por. *Azor*; *Bryśek* Ba, G; *Burek* B3, Ba4, Br4, Cz6, G3, L5, WB4, por. *Bury*; *Cacek* B, Br, Cz3, G, L3; *Ćapek* B2, Ba3, Br2, Cz2, G, L, WB3, por. *Cia-pa*; *Kruśek* B, Ba3, Br2, Cz4, G, L3, WB2; *Łatek* B, Ba2, Br2, Cz, G, L, por. *Łata*, *Łatka*; *Miśek* B, Ba2, Br2, Cz2, G, L3, WB3, por. *Miśka*, *Misia*; *Morusek* B, Ba, Br, Cz2, WB2, por. *Morus*; *Pimpek* Ba2, Br, Cz2, G, WB3, por. *Pimpus* wśród nazw kotów; *Tapek* - nazwa onomatopeiczna, od ap. *tap*, *tap* imitującego stukanie pazurków po podłodze, Ba.

c. Z sufiksem *-uszek*

Sufiks ten tworzy nazwy pieszczotliwe od podstaw nawiązujących do wyglądu psa: *Maluśek* Ba; *Poncusek* - gruby, pękaty, Ba.

d. Z sufiksem *-ik*

Amik B2, Br2, Cz3; *Atomik* WB; *Asik* B, G, L2, por. *As*; *Bobik* B, Br, Cz2, WB2; *Rużik* Ba, por. *Rudy*.

Sufiks *-ik* ma funkcję hipokorystyczną.

e. Z sufiksem *-uś*

Figluś - psotnik, figlarz, Ba; *Fiкуś* B, Ba2, Br4, Cz3, WB2. Obydwie nazwy mają zabarwienie pieszczotliwe.

f. Z sufiksem *-acz*

Гагач || *Гуґач* - lubi wszystkich gonić, Cz; *Нухач* = ap. *niuchać*, 'wąchać', Cz.

g. Z różnymi innymi sufiksami

- ak: *Marcok* - pies urodzony w marcu, G;
- nik: *Kuźbaśnik* - lubi kiełbasę, G;
- as: *Buras* ≠ ap. *bury*, Ba, G2, L;
- ała: *Myrdoya* - ciągle merda ogonem, Br;
- ela: *Kuźela* - im. psa, który porywa i zjada kury, G;
- or: *Azor* B3, Ba6, Br7, Cz10, G5, L11, WB9, por. *Aza*;
- ec: *Vyjęc* - często wyje nocami, WB;
- usi: *Miluśi* Ba;
- a: *Pimpa* Cz, por. *Pimpek*; *Miśa* B, Ba2, Cz, L2, WB; por. *Misiek*, *Miśka*; *Liśa* - podobna do lisa, G; *Mika* ≠ im. *Miki* ≠ *Mikołaj*, B, Ba2, Cz2, WB2;
- o: *Reko* B4, Ba2, Br, Cz2, G, L, WB2, por. *Reks*;
- u: *Miśu* B, Ba, Cz; *Reku* B2, Ba, Br2, Cz, G, L2, WB3;
- i: *Fimi* - nazwa pieszczotliwa, odimienna, Cz.

Imiona psów są najliczniejsze wśród prezentowanych nazw sześciu gatunków zwierząt. W czasie badań nie spotkano psa bez imienia. Charakterystyczne jest to, że w grupie tej przeważają nazwy prymarne nad sekundarnymi, natomiast wśród prymarnych powszechniejsze są nazwy odimienne. Taką samą prawidłowość obserwujemy również wśród imion nadawanych psom rasowym, rejestrowanym w Związku Kynologicznym⁴⁸. Jednakże w sposobie nazywania psów zauważyć można także pewne charakterystyczne różnice. W Sieradzkim brak jest imion wyszukanych czy sztucznie tworzonych. Najczęściej powtarzają się nazwy: *Bambo*, *Kajtek*, *Cezar*, *As*, *Dora*, *Szarik* i *Cywil*. Wśród psów rasowych natomiast prym wiodą imiona: *Aga*, *Atos*, *Bella*, *Beta*, *Alma*, *Astra*, *Dina* i *Tina*.

Za najpopularniejsze polskie imiona psów, związane zresztą z kolorem sierści, Jan Setkowicz uważa nazwy *Burek* i *Cygan*, ponieważ powtarzają się one na Śląsku i Powiślu Gdańskim⁴⁹. Na podstawie dotychczasowej literatury rejestr ten można znacznie poszerzyć o imiona notowane zarówno przez Huberta Górnowicza, Halinę Puk-Bugalską, Henryka Kęsika, Ignację Piątkowską, Jana Set-

⁴⁸ Por. S. Tomaszewska, *O imionach i przydomkach psów rasowych*, "Rozprawy Komisji Językowej ŁTN" 1983-1984, t. XXIX, s. 69-81.

⁴⁹ Por. J. Setkowicz, *Uwagi o imionach psów na halach Beskidu Śląskiego*, "Poradnik Językowy" 1976, z. 9, s. 415.

kowicza⁵⁰, jak i przez nas. Równie popularne bowiem są takie nazwy własne psów, jak: *Azor*, *Ciapek*, *Diana*, *Reks*, *Murzyn*, *Karuś*, *Pikuś*, *Aza*, *Kruczek*, *Finka*, *Psołka*, *Muska* czy *Żabka*, choć - oczywiście - nie wszystkie związane z wyglądem zwierzęcia.

Regionalne różnice w wykorzystywaniu sufiksów do tworzenia derywowanych nazw własnych psów na razie są mało uchwytne ze względu na dość skromną literaturę dotyczącą tego zagadnienia. Stwierdzić natomiast można, że prawie we wszystkich opracowaniach powtarzają się sufiksy: *-ek*, *-ka*, *-as*, *-or*, *-uś*⁵¹.

Trzystu sześćdziesięciu przedstawionych wyżej nazw używa się w gminie Buczek w woj. sieradzkim w odniesieniu do przeszło 3800 zwierząt domowych (krów, koni, owiec, psów, kotów i kur). Tak bogaty materiał upoważnia do kilku ogólnych stwierdzeń:

1) zwierzętom domowym częściej nadaje się nazwy proste niż derywowane; nie zanotowano nazw dwuczłonowych;

2) wszystkie zwierzęta, prócz kur, nazywa się imionami ludzkimi;

3) większość nazw ma związek z wyglądem, psychiką, bądź zachowaniem się zwierzęcia, co świadczy o bliskim kontakcie twórcy nazwy z nazywanym; brak jest nazw zleksykalizowanych;

4) nazwy zwierząt domowych występujące w Sieradzkim znane są i w innych regionach Polski; uwidacznia się w tym pewna tendencja do unifikacji w zoonomastyce.

Zbyt mały materiał porównawczy, pochodzący z innych dzielnic Polski poza Małopolską, nie pozwala na uchwycenie regionalnej specyfiki nazewnictwa zwierzęcego na badanym przez nas terenie. Zoonimia polska bowiem jest wciąż jeszcze niedostatecznie poznana. Tak więc każda praca z tego zakresu stanowi wypełnienie luki w naszej wiedzy na ten temat.

Katedra Współczesnego
Języka Polskiego UŁ

⁵⁰ Por. G ó r n o w i c z, *Zoonimia Powiśla...*, s. 47-49; P u k - B u g a l s k a, *op. cit.*, s. 185-189; K ę s i k, *op. cit.*, s. 255-258; S e t k o w i c z, *op. cit.*, s. 412-415; P i ą t k o w s k a, *op. cit.*, s. 515.

⁵¹ B. L i n d e r t podaje, że do tworzenia nazw psów używa się najczęściej formantów *-as -as*, *-os -oś*, *-us -uś*; por. L i n d e r t, *op. cit.*, s. 51-64.

Sławomira Tomaszewska, Donat Kęska

DIE ZONIMIE IN DER GEMEINDE BUCZEK IN DER WOJEWODSCHAFT VON SIERADZ

Der Artikel handelt über die Namen, die man den Haustieren in einigen Dörfern der Gemeinde Buczek in der Wojewodschaft Sieradz gibt. Die Autoren analysieren unter dem morphologischen und semantischen Aspekt 360 verschiedene Eigennamen von Kühen, Pferden, Schafen, Hunden, Katzen und Hühnern, die bei über 3800 Tieren gebraucht werden.

Aus der Analyse kann man folgende Schlußfolgerungen ziehen:

1. Den Haustieren werden häufiger einfache als derivierte Namen gegeben. Es fehlen zweigliedrige Namen.
2. Die Namen sind am häufigsten mit dem Aussehen oder Verhalten des Tieres verbunden.
3. Allen Tieren, außer der Hühner, werden Menschnamen gegeben.
4. Die Tiernamen, die in der Gemeinde Buczek auftreten, sind in den anderen Teilen Polens bekannt, was von einer Tendenz zur Vereinheitlichung in der Zoonomastik zeugt.